

Ksenia Starosielska — najlepsza przyjaciółka polskich pisarzy

Justyna Pisarska

Przez całe życie robię to, co lubię, co uwielbiam, co kocham.
I nie znudzi mi się to.

Ksenia Starosielska

Niniejszy artykuł nie aspiruje do miana ambitnego projektu i jest zwięzłą formą przybliżenia czytelnikowi postaci, która w historii rosyjskiego tłumaczeństwa końca XX i początku XXI wieku zajmuje niewątpliwie jedno z czołowych miejsc. Jest to jednocześnie próba walki z truistycznym, ale wciąż aktualnym twierdzeniem, w myśl którego tłumacz w odbiorze czytelnicznym nie istnieje.

Ksenia Starosielska urodziła się w 1937 roku w Moskwie. Co ciekawe, nie jest absolwentką studiów filologicznych, jej początkowe zainteresowania nie oscylowały nawet w kręgu humanistyki. Ukończyła Moskiewski Instytut Technologii Precyzyjnej im. M.W. Łomonosowa (Институт тонкой химической технологии им. М.В. Ломоносова) i z wykształcenia jest chemikiem¹. Jest jedną z najwybitniejszych tłumaczek (jeśli nie najwybitniejszą) literatury polskiej na język rosyjski. To właśnie dzięki K. Starosielskiej ujrzały w Rosji światło dzienne utwory najważniejszych polskich pisarzy współczesnych: Witolda Gombrowicza, Wiesława Myśliwskiego czy Jerzego Pilcha. Podstawowy obszar zainteresowań Starosielskiej to współczesna proza polska, choć w jej bogatym dorobku translatorskim można także odnaleźć przekłady sztuk teatralnych Stanisława Ignacego Witkiewicza, Sławomira Mrożka, Tadeusza Różewicza, Janusza Głowackiego, Jerzego Żurka, jak również książki dla dzieci, chociażby autorstwa Zbigniewa Brzozowskiego *Kilka czarodziej-skich historii* (*Волшебные истории*).

¹ Przypadek ten nie dotyczy zresztą samej Starosielskiej. Inny znany tłumacz i propagator literatury polskiej w Niemczech, Karl Dedecius, zanim poświęcił swoje życie przekładom poezji, przez wiele lat pracował jako agent ubezpieczeniowy.

Praca Starosielskiej nie ogranicza się jednak tylko do przekładów. Jest ona także znaną popularyzatorką literatury polskiej. Od ponad trzydziestu lat publikuje artykuły, recenzje książek i utworów literackich polskich autorów w czasopiśmie «Иностранная литература». Jej pierwszą publikacją na łamach tego czasopisma był zapis rozmowy z Wisławą Szymborską i Kornelalem Filipowiczem z 1973 roku. Starosielska prowadzi serię literatury polskiej w wydawnictwie «Новое литературное обозрение»², w ramach której ukazało się ponad dwadzieścia pozycji, wśród nich między innymi przekłady książek Ryszarda Kapuścińskiego, Jerzego Pilcha, Janusza Głowackiego, Olgi Tokarczuk, Pawła Huelle, Andrzeja Stasiuka, Mariusza Wilka i Stefana Chwina. Kieruje także seminarium dla młodych tłumaczy, utworzonym przy Polskim Centrum Kultury³ w Moskwie, gdzie szkoli swoich następców w „arcytrudnej sztuce przekładu”⁴.

Jej wybitne osiągnięcia w dziedzinie przekładu i popularyzacji literatury polskiej w Rosji były wielokrotnie doceniane. K. Starosielska została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Zasługi RP, Odznaką Honorową „Zasłużony dla Kultury Polskiej”, otrzymała Nagrodę Polskiego PEN-Clubu, Nagrodę ZAIKS-u, Nagrodę Fundacji Kultury Polskiej „Za promocję polskiej książki w świecie”, a w 2008 roku Nagrodę Transatlantyku, przyznaną przez Instytut Książki wybitnym ambasadorom literatury polskiej za granicą. Jak podkreśla Adam Pomorski — tłumacz, autor najnowszego przekładu powieści Fiodora Dostojewskiego *Bracia Karamazow*⁵:

Ksenia Starosielska jest jedną z tych osób, które polskiej literaturze i kulturze są najbardziej oddane, a jej przekłady czytają nie tylko Rosjanie, ale także narody ościenne, wszyscy, którzy język rosyjski znają. To jest ta nasza republika literatury, którą wszyscy razem tworzymy — autorzy oryginałów i tłumacze. Republika, która jest gdzieś powyżej granic państwowych⁶.

Pytana o swoje zainteresowanie kulturą i literaturą polską wyjaśnia, że jej rodzina przez pewien czas mieszkała w Polsce. Babka Starosielskiej studiowała w Warszawie stomatologię, potem wraz z mężem zamieszkała w Łodzi. Tam też urodziła się matka i ciotka tłumaczki. Warto podkreślić, że pierwsze

² Oficjalna strona internetowa wydawnictwa: <http://www.nlobooks.ru/> [data dostępu: 6.12.2010].

³ Oficjalna strona internetowa Polskiego Centrum Kultury: <http://kulturapolshi.ru/> [data dostępu: 6.12.2010].

⁴ Określenie używane przez Juliana Tuwima. Zob. J. Tuwim: *Traduttore — traditore*. W: E. Balcerzan, E. Rajewska: *Pisarze polscy o sztuce przekładu 1440—2005. Antologia*. Poznań 2007, s. 151—167.

⁵ F. Dostojewski: *Bracia Karamazow*. Przeł. A. Pomorski. Kraków 2004.

⁶ Informacja dostępna na stronie: <http://ksiazki.wp.pl/tytul,Ksenia-Starosielska-laureatka-Transatlantyku-2008,wid,11798,wiadomosc.html?ticaid=1b5e3> [data dostępu: 6.12.2010].

kontakty K. Starosielskiej z literaturą polską nastąpiły właśnie dzięki ciotce, która w swoim czasie, głównie z potrzeb finansowych, zajmowała się przekładem literatury polskiej (w czasach istnienia Związku Radzieckiego książki polskich autorów były w ZSRR niezwykle popularne). Jak wspomina Starosielska, jednym z najbliższych przyjaciół jej ciotki był Wiktor Woroszyński. Polscy pisarze, gdy przyjeżdżali do Moskwy, zatrzymywali się w jej domu. Mała Ksenia uwielbiała przysłuchiwać się ich rozmowom, choć jeszcze wtedy nie rozumiała, o czym mówią. Co ciekawe, jej zainteresowanie literaturą polską pogłębiło się pośrednio za sprawą malarstwa. Jak wspomina sama tłumaczka:

А для меня история с языком началась в 1957 году, когда попалась книга о Тулуз-Лотреке по-польски, и как раз тогда в Москве показали выставку импрессионистов. Так все и началось, а потом переводы понравились мне значительно больше химических реакций⁷.

K. Starosielska przetłumaczyła książki około trzydziestu pisarzy polskich. Warto podkreślić, że tłumaczka przyjaźni się z większością „swoich” autorów. Świadczy o tym chociażby fakt, że na uroczystości wręczenia Nagrody Transatlantyku w Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego była obecna noblistka Wisława Szymborska i wielu autorów, których utwory tłumaczyła Starosielska. Podobnie było we wrześniu 2010 roku w Łodzi na spotkaniu literackim, zatytułowanym *Ksenia Starosielska. Tłumaczka i jej pisarze*, w którym uczestniczyli m.in. W. Myśliwski i Andrzej Bart.

Pośród bogatego dorobku translatorskiego Starosielskiej warto wymienić: J. Pilcha *Pod Mocnym Aniołem (Песни пьющих, 2004)*, P. Huelle *Costorp (Касторп, 2005)*, opowiadanie O. Tokarczuk *Numery (Номера)*, opublikowane w czasopiśmie «Иностранная литература» w 2000 roku, opowiadanie W. Gombrowicza *Pampelan w tubie (Пампелан в репродукторе, 2002)*, serię opowiadań Kornela Filipowicza *Rzadki motyl (Редкая бабочка)*, *Wóz pełen chleba (Машина с хлебом)*, *Gałąż (Ветка)*, *Kobieta czeka (Женщина ждет)*, *Kot w mokrej trawie (Кот в мокрой траве)*, *Pies wdowy Wurm (Собака вдовы Вурм)*, opublikowanych w 2003 roku w zbiorze zatytułowanym *День накануне*, a także liczne opowiadania Jarosława Iwaszkiewicza. W swoim dorobku przekładowym Starosielska ma także powieści W. Myśliwskiego *Kamień na kamieniu (Камень на камень, 1987)*, Tadeusza Nowaka *Diabły (Чертви, 1976)* i *Prorok (Пророк, 1980)*, Jerzego Andrzejewskiego *Bratę raj (Врата рая)*, *Idzie, skacząc po górach (Идет, скачет по горам)*, Tadeusza Konwickiego *Bohiń (Бохинь, 1995)*, *Zwierzoczekoupiór (Зверечеловекоморок, 2003)*, *Czytadło (Чтиво, 1996)*, *Kompleks polski*

⁷ Informacja dostępna na stronie: <http://www.newslab.ru/news/article/286116> [data dostępu: 6.12.2010].

(*Польский комплекс*, 2002), a także sylwę *Pamflet na siebie* (*Памфлет на самого себя*, 2003), powieści Stefana Chwina *Hanemann* (*Ханеман*, 2004) i *Esther* (*Гувернантка*, 2004), książkę Hanny Krall *Zdążyć przed Panem Bogiem* (*Опередить Господа Бога*, 1999), autobiografię Marka Hłaski *Piękni dwudziestoletni* (*Красивые, двадцатилетние*, 2000). W tym roku Starosielska wraz z Sergiejem Larinem przełożyła *Imperium* (*Империя*, 2010) Ryszarda Kapuścińskiego. Co ciekawe, tłumaczka jest także współautorem przekładu *Trylogii* Henryka Sienkiewicza. Jak podkreślała w jednym z wywiadów tłumaczenie to było jednym z najtrudniejszych w jej wieloletniej karierze translatorskiej. Zachowanie w tekście przekładu stylu samego Sienkiewicza oraz kolorytu opisywanej przez niego epoki okazało się zadaniem niezwykle złożonym:

Сенкевич убегал на два века назад, оставаясь при этом в своем времени, а я должна была перенестись разом и в середину XVII века, и в конец XVIII-го. То есть соблюсти стилистику и автора, и описываемой им эпохи, ни в коем случае не перегибая палку, удерживаясь от излишней архаизации, что было бы эффективнее и проще, но не соответствовало замыслу писателя. Очень было трудно балансировать на грани⁸.

Pierwszą część *Trylogii* — *Ogniem i mieczem* — Starosielska przetłumaczyła wraz z Asarem Eppelem (Eppel — pierwszy tom, Starosielska — drugi). Oprócz tego tłumaczka przełożyła jeszcze fragment *Potopu* i sporą część *Pana Wołodyjowskiego*. Jak sama przyznaje, był to jedyny raz, kiedy odstąpiła od literatury współczesnej na rzecz klasyki.

Biorąc pod uwagę wspomniany dorobek translatorski Starosielskiej można stwierdzić, że należy ona do grona tzw. tłumaczy-ambasadorów⁹, którzy w myśl definicji Jerzego Jarniewicza „prowadzą swoją działalność translatorską w przekonaniu, że w ten sposób reprezentują interesy kultury, z której tłumaczą”¹⁰. To za ich pośrednictwem do literatury ojczystej tłumacza trafiają utwory kanoniczne dla obcych obszarów kulturowych. Tym sposobem w dorobku translatorskim tłumaczy-ambasadorów odnajdziemy przekłady utworów pisarzy, których twórczość często różni się poetyką i światopoglądem, ale jest najbardziej reprezentatywna dla danej epoki lub wybranego nurtu literackiego. Autor artykułu *Tłumacz jako twórca kanonu* do kręgu tłumaczy-ambasadorów zalicza m.in. Macieja Słomczyńskiego — autora kongenialnego przekładu powieści *Ulisses* Jamesa Joyce’a, przez wielu uznanej za „najważniejszy tekst

⁸ Informacja dostępna na stronie: <http://www.newslab.ru/news/article/286116> [data dostępu: 6.12.2010]

⁹ Określenie to zostało zaproponowane przez Jerzego Jarniewicza. Zob. szerzej na ten temat: J. Jarniewicz: *Co Anglicy lubią najbardziej? Czyli poezja polska w Wielkiej Brytanii*. „NaGłos” 1993, nr 12 (37).

¹⁰ Idem: *Tłumacz jako twórca kanonu*. W: E. Balcerzan, E. Rajewska: *Pisarze polscy o sztuce przekładu...*, s. 434.

europiejskiego modernizmu¹¹”, czy też Stanisława Barańczaka, dzięki pracy którego polski czytelnik miał okazję zapoznać się chociażby z poezją Emily Dickinson, Roberta Frosta czy Philipa Larkina, ale także z utworami Szekspira w nowej odsłonie.

Jak przyznaje sama Starosielska, przy wyborze książek, które zamierza tłumaczyć, kieruje się przede wszystkim swoim gustem, ale zwraca też uwagę, by była to literatura wysokiej jakości. Dlatego porównując popularność w Rosji prozy Janusza Wiśniewskiego do wydawanych przez «Новое литературное обозрение» przekładów książek O. Tokarczuk, Andrzeja Stasiuka czy P. Huelle, mówi: „nakłady mamy mniejsze, ale uważamy, że ta literatura zostanie”¹². Równie ważnym elementem, mającym wpływ na dobór testów do tłumaczenia jest poruszana przez polskich autorów tematyka. Głównym celem stworzenia serii współczesnej literatury polskiej było przybliżenie rosyjskiemu czytelnikowi procesu kształtowania się współczesnego światopoglądu Polaków:

Rosjanin musi zrozumieć, jak dokonywały się przemiany w Polsce, jaka była ich przyczyna, jaki był stosunek Polaków do socjalizmu i ZSRR. Niektórzy przecież tego nie pamiętają, są za młodzi. Bez tego zaś nie da się zrozumieć polskiej literatury¹³.

Oceniając sytuację polskiej literatury na rosyjskim rynku wydawniczym, Starosielska przyznaje, że w porównaniu z poprzednimi latami liczba tłumaczy zainteresowanych polską twórczością literacką jest zdecydowanie mniejsza. A „starzy” mistrzowie, którzy swoje życie poświęcili przenoszeniu polskich dzieł na rosyjski grunt, powoli odchodzą. Co ciekawe, podobną tendencję na gruncie rosyjsko-polskim zauważa Piotr Sommer, który w wywiadzie udzielonym „Tygodnikowi Powszechnemu” w 2002 roku stwierdza:

Nowych tłumaczy, dzisiejszych studentów-humanistów, którzy mieliby językowego hopla i byli jakoś zwrócenii ku „obcości” — motywuje się zbyt słabo. Za chwilę marnie może być nawet z ambitną literaturą tłumaczoną z języków angielskich, bo przecież jest tych angielszczyzn co niemiara. Mówię „nawet”, bo dziś angielski stoi nieźle, podobnie niemiecki, ale wczoraj i rosyjski stał nieźle, a dziś dobrych tłumaczy z rosyjskiego, którym nie stuknęła pięćdziesiątka, ze świecą szukać¹⁴.

Ulubionymi polskimi autorami Starosielskiej są kolejno T. Konwicki, K. Filipowicz i M. Hłasko, nie przepada natomiast za poetyką W. Gombrowi-

¹¹ J. Jarniewicz: *Tłumacz jako twórca...*, s. 435.

¹² Informacje dostępne na stronie: <http://tygodnik.onet.pl/30,0,45156,1,artykul.html> [data dostępu: 6.12.2010].

¹³ K. Starosielska: *Nigdy mnie Polska nie rozczarowała*. Rozmowę przeprowadzili M. Nocuń, A. Brzezicki. [online]. <http://tygodnik.onet.pl/1,45156,druk.html> [data dostępu: 6.12.2010].

¹⁴ P. Sommer: *Tkać i pruć*. W: E. Balcerzan, E. Rajewska: *Pisarze polscy o sztuce przekładu...*, s. 440.

cza. Pytana o metodę swojej pracy nad przekładem odpowiada, że bywa, iż tłumaczy codziennie. Zawsze zaczyna pracować rano „на свежую голову”, bo długo zanurza się w tekst. Bardzo często wraca do swoich przekładów, żeby je poprawiać. Stara się nie tłumaczyć pisarzy, których „nie czuje”, a jednak marzy o przełożeniu na język rosyjski powieści *Trans-atlantyk* W. Gombrowicza. Za swój translatorski sukces uważa przekład powieści J. Andrzejewskiego *Bramy rajy* z 1960 roku. Chciałaby, aby Rosjanie czytali jej ulubionych pisarzy, którzy, jej zdaniem, potrafią mówić o prawdziwie ważnych sprawach¹⁵.

¹⁵ К. Старосельская: *Я долго работаю над текстом* [online]. Wywiad dostępny na stronie: <http://old.russ.ru/krug/20010824.html> [data dostępu: 16.12.2010].

Юстына Писарска

КСЕНИЯ СТАРОСЕЛЬСКАЯ — НАСТОЯЩАЯ ПОДРУГА ПОЛЬСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ

Резюме

Статья посвященная Ксении Старосельской — одной из самых выдающихся переводчиц польской литературы на русский язык. Благодаря Ксении Старосельской на русском языке увидели свет произведения Ярослава Ивашкевича, Марека Хласко, Веслава Мысливского, Тадеуша Новака, Корнеля Филиповича, Тадеуша Конвицкого, Ежи Пильха и многих других. За свои достижения в области художественного перевода Старосельская получила многие премии: Кавалерский крест Ордена за заслуги перед Польской Республикой, Награда «За заслуги перед польской культурой», Премия журнала «Иностранная Литература» (1986 г.), Награда ЗАИКС’а (Польского общества авторов и композиторов), Награда Польского ПЕН-клуба, Награда Трансатлантик (2008 г.). Кроме того, Старосельская является редактором журнала «Иностранная литература», руководителем семинара молодых переводчиков при Польском культурном центре.

Главные слова: Ксения Старосельская, переводчик, современная польская литература, переводы на русский язык

Justyna Pisarska

**KSENIA STAROSIELSKA —
POLISH WRITERS' BEST FRIEND**

Summary

The presented paper is devoted to Ksenia Starosielska — one of the most prominent translators of Polish literature into Russian language. She has translated many literary works of such outstanding Polish writers as Jarosław Iwaszkiewicz, Marek Hłasko, Wiesław Myśliwski, Tadeusz Nowak, Kornel Filipowicz, Tadeusz Konwicki, Jerzy Pilch and many others. For her work she has been, among others, awardee Order of Merit of the Republic of Poland, Polish Pen-club Award, ZAIKS Award. Aside from that, Ksenia Starosielska is the editor of magazine „Иностранная литература” (“Foreign Literature”). She is also the supervisor of seminar for young translator under the auspices of Polish Cultural Center in Moscow.

Key words: Ksenia Starosielska, translator, contemporary Polish literature, translations into Polish language